

Р.С.Дружененко

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ НАД ЛІНГВІСТИЧНИМ АНАЛІЗОМ ЕТНОТЕКСТУ: СЕМАНТИЧНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті порушено проблему семантичного і прагматичного аспектів лінгвістичного аналізу етнотексту, подано зразок характеристики національно-культурного мовного компонента в межах семантики та прагматики висловлювання.

Ключові слова: етнотекст, національно-культурний мовний компонент, семантика і прагматика висловлювання.

Лінгвістичний аналіз тексту – дисципліна не нова у планах філологічної освіти, проте потребує уточнення і доповнення. Сучасні наукові підходи (антропоцентричний, комунікативний, когнітивний, прагматичний) та вимоги їх реалізації у процесі навчання дозволяють розширити коло пропонованих на заняттях проблем, сформувати у студентів відповідні вміння та навички з урахуванням нових тенденцій у теорії та практиці лінгвоаналізу тексту.

Нагадаємо, що мовний аналіз передбачає диференціацію та опис системи текстових категорій, визначення своєрідних мовних складників змісту і форми, висвітлення різних зв'язків між окремими частинами та усталеними правилами вираження цих зв'язків. Об'єктом лінгвістичного аналізу є текст як синтаксичне ціле, закрита система складної внутрішньої організації, предметом – інтегрування тексту мовними одиницями різних рівнів, засобами зв'язку, основними категоріями (Єщенко Т., 2009). Серед вітчизняних учених, які займаються проблемою викладання лінгвістичного аналізу тексту у вищих навчальних закладах, назовемо Т.Єщенко, Т.Должикову, С.Карамана, І.Ковалика, І.Кочана, М.Крупну, Т.Герновську, Л.Мацько, В.Мельничайка, М.Пентиліук, М.Плющ та ін.

Сучасна лінгвістична наука актуалізує текстоцентричний підхід, за якого продукт мовленнєвої діяльності вивчається з погляду його інтеграції не лише мовними одиницями різних рівнів, але й основними категоріями та текстотвірними засобами.

© Дружененко Р. С., 2013

На нашу думку, текстоцентричний підхід до теорії та практики лінгвістичного аналізу дає можливість для розширення і поглиблення роботи над текстом як явищем національної культури. Аналіз підручників та посібників з лінгвістичного аналізу тексту переконує, що текст як одиниця культури, як лінгвокультурний код майже не вивчається і не аналізується студентами, хоча в лінгвістичній науковій думці ця проблема широко представлена (Ф.Бацевич, С.Єрмоленко, В.Жайворонок, Р.Кісь, В.Кононенко, Л. Мацько).

Іще більш вагомою стає проблема вивчення етнотекстів у напрямі актуалізації прагматичного аспекту, що передбачає розуміння останнього як форми комунікації, продукту мовленнєвої діяльності з неодмінною умовою впливу автора повідомлення на читача (слухача) та досягнення найвищого комунікативного ефекту.

Мета нашого дослідження – розкрити умови залучення етнотекстів та з'ясувати особливості лінгвоаналізу національно-культурного компонента текстового матеріалу з опорою на семантичну і прагматичну основу. Серед завдань – визначити теоретичну базу пропонованої проблеми та проілюструвати особливості опрацювання національно-культурного мовного компонента етнотексту, його семантичного і прагматичного потенціалу.

Антропоцентрична парадигма сучасної наукової думки забезпечує культурологічний підхід до лінгвістичного аналізу тексту, який розвивається на основі доведень про нерозривний зв'язок тексту і культури, повне відображення культурних цінностей у мовному текстовому матеріалі. Особливої цінності культурологічний підхід до лінгвоаналізу тексту набуває в системі: адресат (автор) – процес комунікації – адресант (читач, слухач). Цей аспект аналізу тексту реалізовується відповідно до прагматичного підходу. У межах аналізу етнотексту вказана проблема повинна розгортатися у такому напрямі: адресант є представником окремого етносу – характерним для нього є специфічний спосіб світобачення – світобачення відображається в його мовленнєвій діяльності (тексті) – автор досягне найвищого комунікативного ефекту, тому що адресат є представником тієї ж етнічної групи. Зауважимо: якщо і автор, і читач є носіями однієї культури, то процес донесення інформації, спілкування, впливу з боку автора та процес сприймання читачем буде адекватним, і навпаки.

Нагадаємо, що прагматика виникла як галузь семіотики. Ч. Морріс свого часу виділив три рівні семіотики: семантику як відношення

знака до об'єкта, синтактику як відношення знака до знака та прагматику як відношення знака до мовця. Відтак дослідник глибоко починає вивчати знаки мови у контексті поведінки суб'єкта та створені ним комунікативні ефекти через лінгвістичні засоби.

Основними поняттями сучасної прагматики (лінгвопрагматики) є такі: суб'єкт комунікації, адресант – адресат, мовленнєва поведінка, мовленнєві стратегії і тактики, мовленнєвий хід, мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр, комунікативний прагматичний смисл та ін.

Прагматичний аспект аналізу етнотекстів забезпечує врахування того чинника, що автор є етнофором, мовно-культурною особистістю, яка володіє культурно зумовленою ментальністю, картиною світу і системою цінностей, дотримується когнітивних підходів, мовних, поведінкових та комунікативних норм певної лінгвокультурної спільноти (Яшенкова О.В., 2010, с. 194).

Думка про те, що етнокультурне середовище має вплив на формування мовної особистості та специфіку її мовленнєвої діяльності, простежується в Г.Антипова, Ф.Бацевича, А.Вежбицької, Р.Кіся, В.Красних, О.Леонтєва та інших. Учені доводять, що, розвиваючись в етносередовищі, засвоюючи мовні і культурні явища, особистість переймає та наслідує традиції використання мовних одиниць, властивих певній етнічній культурі, у ситуаціях спілкування.

За словами О.Леонтєва, національно-культурна специфіка мовленнєвого спілкування складається із системи чинників, що зумовлюють відмінності в організації, функціях, способах процесу комунікації. Серед таких чинників дослідник виділяє ті, що пов'язані з культурною традицією (етикетні формули, заборони, стереотипи, порівняння, метафори, образи, символи тощо). У дослідженнях учених доводиться думка: у кожній культурі мовленнєва поведінка носіїв регулюється уявленнями про те, як людині слід поводити себе в типових ситуаціях життя відповідно до соціальних ролей (Яшенкова О.В., 2010, с.47).

Цієї ж точки зору дотримується Ф.Бацевич, який досліджує вплив національно-культурних чинників на процес комунікації. Національно-культурна специфіка мовленнєвої діяльності зумовлена тим, що, спілкуючись і використовуючи засоби мовного коду, люди спираються на елементи конкретних ідіоетнічних мов з їх неповторною організацією, зафіксованими в них мовними картинами світу, правилами і законами спілкування. Особливо відчутно це позначається на формуванні соціальних ролей учасників комунікації:

у різних народів стандартні за своїм складом комунікативні акти (наприклад, чоловік – дружина, батько – брат, мати – донька, господар – гість) регулюються нетотожними прийнятими в межах певної етнокультури правилами мовленнєвої поведінки (Бацевич Ф.С., 2011).

Прагматичний аспект лінгвоаналізу тексту передбачає врахування не лише мовно-культурної особистості *адресанта*, але й *адресата*. Намір автора, вибір теми, комунікативних стратегій і тактик, спосіб кодування та декодування інформації, набір комунікативних ходів залежить від культурних особливостей тих, хто сприймає інформацію (читачів, слухачів). Таким чином, текст можна розуміти як результат первинної (на рівні авторського розуміння) та вторинної (на рівні розуміння адресата) комунікації.

Отже, урахуваючи той чинник, що за кожним текстом стоїть автор, мовна особистість, яка розвивається у певному етносоціумі, етнокультурному середовищі, можна стверджувати, що текст є продуктом комунікативної діяльності, етномовлення адресанта. Засвоєння ж автором мовних та культурних кодів етнічної спільноти зумовлює породження специфічних текстів, у межах яких має місце культурно маркована діяльність. У зв'язку з цим у науці виникають такі поняття, як: текст культури (В.Телія), національно-культурний текст (В.Кононенко, В.Маслова), етнотекст (Ф.Бацевич), прецедентний текст (Ю. Караулов, В.Красних).

Національно-культурний текст є формою комунікації, що відображає оцінку світу носієм етнічної мови та культури. В.Кононенко розглядає його як такий, що пов'язаний з особливостями оцінювання етносом доквілля: він підсилює аксіологічну характеристику, додає експресії, у словесному оточенні реалізується оцінний потенціал, з'ясовуються додаткові градації цінності (Кононенко В.І., 2001).

Із позицій відображення світу автором як носієм певних етнокультурних рис пропонує розглядати текст Ф.Бацевич. На думку дослідника, етнотекст – це такий текст, у структурі і семантиці одиниць якого відбилися особливості світосприймання (мовна картина світу) конкретного етносу (Бацевич Ф.С., 2007, с. 52).

Таким чином, актуалізація прагматичного аспекту в системі лінгвоаналізу передбачає опрацювання етнотексту як мовного коду народу, що використаний автором-етнофором з певною комунікативною метою.

Предметом лінгвістичного аналізу етнічного тексту є інтегрування тексту мовними одиницями на позначення етнокультурних феноменів на різних рівнях (фонетичному, лексико-фразеологічному, морфемно-словотвірному, морфолого-синтаксичному). За словами В.Кононенка, комплекс таких мовних одиниць становить національно-культурний компонент мови. Ф.Бацевич пропонує поняття етномовного компоненту тексту на позначення складової змісту і форми тексту, що віддзеркалює окремі особливості культури етносу, мовної картини світу.

Семантичний аспект лінгвістичного аналізу етнічного тексту забезпечує виділення, опис, пояснення функціонального навантаження елементів національно-культурного компонента, тобто таких мовних одиниць, що визначають типові особливості українського народного життя, етнічної культури, народних традицій, звичаїв, а через них – відмінності психологічного стану, поведінки людини як носія національного характеру, національної ментальності (В.Кононенко, 2001), а також осмислення етнологічних чинників, взаємозалежності змістових категорій і традиційних форм життя, встановлення співвідношень між світоглядною позицією автора та народним світосприйманням.

Опрацювання студентами семантики національно-культурного мовного компонента передбачає виконання таких завдань: встановити первинний зміст мовних одиниць; показати образ, що лежить у їх основі; розкрити переносні, конотативні значення (зокрема встановити, як за участю національно-культурного мовного компонента здійснюються процеси метафоризації, символізації, образності, підвищення експресії); виявити національне оцінне значення (серед об'єктів оцінювання - слова, в семантичній структурі яких міститься значення оцінки (позитивної чи негативної); з'ясувати синонімію, асоціативні зв'язки; вивчити потенціал національно-маркованих мовних одиниць в інших текстах. Якщо в основі аналізу тексту лежить зіставний або порівняльно-історичний метод дослідження, то слід визначити спільне та відмінне у використанні національно-культурного мовного компонента різних авторів або різних мов.

Прагматичний аспект лінгвоаналізу етнічного тексту полягає у з'ясуванні наміру автора-етнофора, диференціації тих мовних засобів, стратегій і тактик мовленнєвої поведінки адресанта, що сприяють перлокутивному ефекту, встановлення імпліцитних смислів, які найбільшою мірою допомагають вплинути на читача-етнофора.

Наголосимо, що виявлення прагматики національно орієнтованих мовних одиниць спирається на їх семантику.

Наведемо приклад опрацювання семантики і прагматики національно-культурного мовного компонента тексту відомої української пісні на слова М.Старицького «Ніч яка місячна...».

*Ніч яка місячна, зоряна, ясна,
Видно, хоч голки збирай.
Вийди, кохана, працю зморена,
Хоч на хвилиночку в гай!
Сядем укупочці тут під калиною,
І над панамі я пан!
Глянь, моя рибонько, – срібною хвилею
Стелиться в полі туман.
Став чарівний, ніби промінням
всипаний, Чи загадався, чи спить?
Ген на стрункій та високій осичині
листя пестливо тремтить.
Небо глибоке, засіяне зорями,
Що то за Божя краса!
Зірки он миготять під тополями –
Так одбиває роса.
Ти не лякайся, що свої ніженьки
Вмочиш в холодну росу,
Я ж тебе, вірна, аж до хатиньки
Сам на руках однесу.
Ти не лякайся, що змерзнеш,
Лебедонько, Тепло – ні вітру, ні хмар,
Я тебе пригорну до свого серденька,
А воно палке, як жар...*

Перед нами художній текст-роздум з елементами опису, зразок монологічного мовлення. Адресант – активний комунікатор, адресат виконує пасивну функцію, він є об'єктом, який сприймає потужний іллокутивний потенціал з боку адресанта.

Автор уводить адресата в комунікативну ситуацію історії кохання(тема), тому прагне викликати у читача співпереживання та радість від ніжних почуттів ліричного героя (ідея). Завдання останнього – справити приємне враження на кохану дівчину, довести істинність почуттів. Увагу студентів зосереджуємо на мовленнєвій поведінці ліричного героя, домінанті мовленнєвих актів, тактико-стратегічному потенціалі мовних засобів, що спрацьовують на певний перлокутивний ефект.

У тексті реалізована емоційно-впливова комунікативна стратегія, що покликана змінити емоційний стан адресата. Серед комунікативних тактик ліричного героя можна диференціювати тактики імітації (ліричний герой уявляє місце, час проведення зустрічі з коханою), компліменту (називання різними ніжними іменами), переконання (декларація носити на руках, пригорнути і зігріти теплом свого серця). Визначаючи комплекс основних комунікативних стратегій і тактик суб'єкта, студенти приходять до висновку про те, що вони є основою, покроковою діяльністю впливу на реципієнта,

у читача ж формується позитивна оцінка щодо ліричного героя як особи сильної та романтичної, його почуття є відвертими і ширими.

Перлокутивний ефект поданого висловлення посилюється присутністю в ньому національно-культурного мовного компонента, який декодується адресатом (читачем) як імпліцитний прагматичний смисл. Так, поданий текст насичений звичайною побутовою лексикою: *ніч, небо, туман, зірка, зорі, роса, став, осика, гай*. На перший погляд, вони виконують зображальну функцію – читач краще уявляє картину української природи. Якщо ж заглибитися у внутрішній зміст цих слів, то реципієнт-етнофор зрозуміє, що образ неба, зір, туману, роси несуть символічне навантаження, вони є виявом специфічного традиційного для українця сприймання світу, це слова-архетипи: небо – символ безмежності, вічності, безсмертя, зірки, зоря – символ особистої долі, здійснення мрій, роса – символ чистоти. Це ті образи, які є традиційними для українського етносу, вони влітаються в текстову канву і несуть підтекстову інформацію.

У тексті простежуємо, як ліричний герой зупиняє погляд на флорі рідного краю – *тополі, осіці, калині*. Вони виконують функцію елемента картини природи. В українському культурному дискурсі це дерева-тотемі. У тексті ж вони набувають образності і символічного значення: калина – ознака дівочої краси, тополя – символізує дівочу честь, осика – дерево-тотем в українців, що означає зраду та страх бути покараним за неї. Усі ці значення в комплексі створюють національний колорит тексту, допомагають описати красу української природи і водночас виконують стратегічну функцію: створення позитивного емоційного фону автором, на тлі якого прогноуються деякі події.

Якщо говорити в комплексі про елементи національно-культурного мовного компонента у даному тексті, то не слід минати і використаного адресантом-етнофором стійкого звороту *хоч голки збирай*. Він виступає як деталь до опису тихої, спокійної, безхмарної, ясної літньої ночі. Реципієнт-етнофор реагує на нього і вбачає смислову реалізацію ідеї найвищої ознаки ясності ночі. В уяві постають асоціативні ряди (спокій, душевна рівновага, тепло, мрії, надія), а отже, певні позитивні емоції.

Прагматичний компонент національно-культурних мовних засобів яскраво виражений і на рівні словотвору: іменникові форми з суфіксами зменшеної пестливості спрацьовують на особливу тональність – лагідну, мелодійну, пісенну – що є також атрибутом національної вдачі українців: *хвилиночко, ніженьки, хатиноньки,*

лебедонько, серденько. Ритуальними є звертання до коханої жінки: *лебедонько, рибонько, вірная, кохана*. Неодноразове використання автором таких форм-компліментів також викликає позитивну оцінку в адресата-етнофора і особливе трепетне ставлення до ліричного героя, мовні форми створюють особливий емоційний колорит висловлювання, надають текстові м'якості та ніжності.

Тактика самопрезентації в тексті представлена в основному дієсловами та займенниками першої особи, які вказують на те, що ліричний герой готовий брати на себе зобов'язання, аби почуватися щасливим поряд із обраницею (*сядем укупочці, я тебе однесу, я тебе пригорну*), проте з погляду використання національно орієнтованих мовних засобів на увагу заслуговує вислів *і над панами я пан*. Семантика цього вислову така: мати найвищу міру чогось. У контексті відповідно до ситуації цей вислів має прихований прагматичний смисл – я найбагатший, я найщасливіший від кохання до тебе.

Таким чином, національна специфіка тексту визначається синтезом слів-понять, загальним змістом, народною пісенною тональністю, а звичайні побутові слова набувають експресії, образності, оцінності і виконують текстотворчу функцію. Наголосимо, що автором (адресантом) тексту є українець, для якого властиве особливе світобачення і світовідтворення. Він орієнтується на адресата – українця, який знає традиції, звичаї рідного народу, розуміється на системі рідної мови та способах використання її одиниць у мовленні. Стратегічним мовним матеріалом служать мовні знаки з етнічною конотацією, які є ментальними концептами у свідомості адресата, через те автор досягає успіху – особливого впливу на читача, збудження мисленнєвої діяльності, позитивних емоцій, асоціацій.

Література

1. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики/ Ф.С.Бацевич. – К.: Академія, 2011. – 303 с.
2. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації/ Ф.С. Бацевич– К.: Довіра, 2007. – 207с.
3. Єщенко Т. Лінгвістичний аналіз тексту/ Т.А.Єщенко. – К.: Академія, 2009. – 264 с.
4. Кононенко В.І. Рідне слово. Підручник для шкіл з поглибленим вивченням української мови ліцеїв, гімназій, колегіумів/ В.І.Кононенко. – К: Богдана, 2001. – 304 с.

5. Яшенкова О.В. Основы теории мовой коммуникации/ О.В.Яшенкова. – К.: Академия, 2010. – 310 с.

Р.С. Дружененко

**ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ
НАД ЛИНГВИСТИЧЕСКИМ АНАЛИЗОМ ЭТНОТЕКСТА:
СЕМАНТИЧЕСКИЙ И ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ**

В статье затронута проблема семантического и прагматического аспектов лингвистического анализа этнотекста, приведен пример характеристики национально-культурного языкового компонента в рамках семантики и прагматики высказывания.

Ключевые слова: этнотекст, национально-культурный языковой компонент, семантика и прагматика высказывания.

R. Druzenenko

**THE FEATURES OF MAKING ANALYSIS
OF ETHNICITY TEXT BY STUDENTS PHILOLOGISTS:
SEMANTICAL AND PRAGMATIC ASPECTS**

The problem of the semantic and pragmatic aspects of linguistic analysis of ethnicity text was touched upon in the article, an example of the characteristics of the national- cultural component within the language semantics and pragmatics of the text was given.

Keywords: ethnicity text, national-cultural component of language, semantics and pragmatics of the statement.

Рецензенти:

Яворська С.Т. – д. пед. н., проф.,
Дика Н.М. – канд. пед. н., доц.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2013

УДК 37.091.2

Г. П. Канафоцька, В. А. Нідзієва

**СКЛАДОВІ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ**

Знання особливостей формування організаційних цінностей дозволяє забезпечити стабільність організації, її конкурентоспроможність, передбачити можливі напрямки управлінських рішень, а також можливість досягнення намічених завдань. Автори статті пропонують ознайомитися з теоретичними та практичними аспектами формування організаційних цінностей.

Ключові слова: цінності, стратегія, організаційна культура, організаційні цінності.

Парадокс визначення цінностей полягає у тому, що цінності не підлягають чіткому визначенню з позицій людського раціоналізму і логіки, але лежать у площині руху до певного ідеалу. З позицій забезпечення ефективної діяльності організації цей рух лежить у площині досягнення конкретних стратегічних цілей. Спробуємо навести деякі визначення, виходячи з цих двох позицій: індивідуальних, чи особистісних та групових, чи організаційних (Канафоцька Г. П., 2013, с.77-79). Цінності – все те, що володіє потенціалом блага і тим самим дає поштовх до дії, спрямованої на здійснення цього блага. Цінності – це основні елементи світогляду людини, певний ідеал особистості, міра значущості речей, явищ, подій. Цінності – це те, на базі чого ми приймаємо рішення, і які визначають стандарти нашої поведінки. Цінності є могутнім регулятором індивідуальної і групової поведінки. Серед особистісних цінностей є унікальні, характерні тільки для даного індивіда, і цінності, що поєднують його з визначеною категорією людей. Це цінності групові, що формуються в формальних і неформальних організаціях.

Формування групових цінностей у робочому середовищі організацій і цінностей людей, які в них працюють, відбувається усвідомлено завдяки продуманій політиці менеджменту по розробці стратегічно важливих організаційних цінностей, що не суперечать особистісним і груповим цінностям з наданням відповідної підтримки їх носіям. Це відбувається в процесі розвитку організацій за

© Канафоцька Г. П., Нідзієва В. А., 2013